

բութեան դէմ պատերազմելու: Իսկական կրթութիւնը որ սրտի ու մտքի բուն զարգացումն է: որ մի ներքին անկապտելի հարստութիւն է: որ կարօտ չէ միշտ զբոսից իւր ծարն ու զարմանք յուսալու: երբէք բանն այն աստիճանի չի հասցնում որ յիշեալ տառապանքը կեանքի մէջ զիրութեամբ տեղ գտնէ: Ուրեմն անկերպ է: որ կրթութիւնը ձանձրութեան դէմ ստոյգ զօրութիւն պիտի դառնայ: այն ևս անհատի համեմատ կազդուրելով մէկի զգոյարանը: միւսի երեւակոյթութիւնը հասկացողութեան կամքի և կամ սրտի կողմից նայելով թէ ձանձրութիւնը որ դռնից է մուտք գործում: Ով որ աւելի հոգեկան շահեր ունի աւելի պակաս ձանձրութեան կը հանգիստի իսկ հոգեկան շահը կամ հետաքրքրութիւնը դատարկ է առանց հիմնական խելամոռութեան: առանց հիմնական զարգացման: Եւ դարձեալ այլ է լոկ միայն գիտութիւնների ծարար: որ առանց որոճալու փուշ բաները չափից դուրս և փայրապար բրբրելու տենչ կամ անցողակի նորախրոմիւն է դառնում: և այլ է խոր արմատացած սէր զիտելու: նկատելու: հետազօտելու: ըմբռնելու համար: որ իւր սնունդն է գտնում ընտելութեան նոյն իսկ ամենափոքրագոյն և աննշանակ իրերի և երեղյոթների մէջ:

Երգ նոյն իսկ պատահական: ոչ ի ներքուստ ծագող: այլ արտաքին հանգամանքների նենգութիւնից բնող ձանձրութիւնը—զոր օր: մի կորած տեղի փոքր կայարանում: չորս դատարկ պատին նայելով: չորս ժամ սպասելու տառապանքը—աւելի զիւրաւ կարող է տանել այն մարդը: որի հոգին այնպէս դատարկ չէ: ինչպէս զոր օր: հիւրանոցի վարձու սենեակը կամ սե սե թղթերով պատած ամառի դաշտը: Աւերջապէս պէտք է սովորել անձրից յետոյ այնպէս փայելել արևի ծառագայթները: ինչպէս որ իմաստուն մայրը երբևէն ուրախացնում է իւր դաւաններին: մի առ ժամանակ նոցա հին ու մին խաղալիկները սնդուկի մէջ փակելով: որպէս զի ապա աւելի մեծ փառքով և խընդութեամբ ողջունել տայ սնդուկի բացումը:

Հիմա մի քանի պարզ կանոններով աշխատելը շատ բան հասկանալ: պէտք է կարողանալ քաջութեամբ և անվհատելի սրտով տանել դէպքը: և թէ հանգամանքները մեղ ձանձրութիւն են վիճակել: պէտք է վարժուիլ անձամբ չկուշել մեր գլխին ձանձրութեան պատուհասը: պէտք է խղճի խայթ դառնայ մեղ համար: Թէ մի գուցէ ուրիշին ձանձրութիւն պատճառենք—այսինքն ուրիշին ոչ միայն չցատցնենք: չզրգոնենք: չխոցենք: չտանջենք: այլ և զուր կերպով չձանձրացնենք նորան: ոչ նորա ընտանի կենդանիներին: ոչ նորա ստորագրեալներին: ոչ նորա դաւաններին: կամ նորա բարեկամներին և կամ հիւրերին: քանի որ մարդու անձնասիրութիւնը ամէն մի դէպքից գայթակղվում է անզգալարար

սորան-նորան ձանձրացնելու: Թէպէտ պարզ քաղաքավարութեան պատշաճականութիւնն անգամ արգելում է այս բանը: բայց ցանկալի է: որ պատշաճականութիւնը լոկ միայն արտաքին ձևապատութիւն չդառնայ: այլ սպիւս սրտից: յոժարակամ բղետում լինի: և ուրեմն քաղաքավարութիւնը իսկական մարդասիրութեան յատուկ կնիք և արգիւնք հանդիսանայ:

Քանի որ հիւրերի մասին խօսք եղաւ: չպէտք է մոռանալ: որ քարոյ կամ ճառ լսողն ու գիրք կամ թուղթ կարդացողն ևս պէտք է նկատուին որպէս հիւր: և ուրեմն ամենայն ակնածութեամբ նոցա ևս ի դուր ձանձրութիւն չպէտք է պատճառել: Իսկ ձանձրացնելու ամենատոյգ միջոցն այն կը լինի: ինչպէս ֆրանսիական առածն ասում է: Եթէ ճառասուր ուզենայ ամենայն բան ասել: ամենայն ինչ որ նիւթի մասին սրտում հաւարած ունի կամ ինչ որ գլխից դուրս տալու ընդունակ է: Մարդիկ աւելի ներում են թերակատարութիւնը: քան լայնաշաւ լիակատարութիւնը: աւելի սիրով շտկանելու են դնում դասաւորութեան մի փոքր անյաջողութիւնը: քան իմաստակութիւնների մարգարտի հատիկների պէս մէկիկ մէկիկ շարուածքը: և աւելի ախորժում են կարճ կտրած վերջաւանը: քան մի երկարածիգ: շունչը կտրող: մեծ մեծ քարոզ աւարտարանութիւն:

Ս. Մ.

ՀՕՐ ԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Հօր վրայ պատասխանելին և դրամ զատաւարակիւ երկիւղին իւր հեղինակութեամբ: իսկ մայրը պատասխատ է նոյն նպատակին հասնել իւր գրովով և լինելութեամբ:

ԺԱՆՆԵ:

Հայր լինելը ծանր պատասխանութեան է: որի համար ոչ ամենքն ի րեւ կոչումն ունին:

ԱՆԴՐԵԱՍ ԳԱՐԻԷԼԻ:

ԳՈՒՅԷ մենք չափից աւելի մեծ նշանակութիւն ենք տալիս այն կարծիքին: Թէ մանկան դատարարակութեան և ուսուցման վերաբերեալ հոգսերը միմիայն մօր պարտաւորութիւնն են կազմում: Քանի երեխաները գեռ փոքր են: կապած չկայ: որ այդ հոգսը գլխաւորապէս կնոջ վերայ է ընկնում: Եւ այդ շատ հասկանալի է: քանի որ կինը աւելի շնորհք ունի զորա համար: աւելի նուրբ հա-

յեացք և աւելի հմտութիւն ունի կենսական մանր մոմեր հաշիւների մէջ, քան տղամարդը: Ճիշդ է նմանապէս և այն, որ մօր լաւ կամ վատ ազդեցութիւնն աւելի իւր տպաւորութիւնն է թողնում մանկան ապագայ կեանքի վերայ, քան թէ հօրը, այնուամենայնիւ տղամարդն ևս կարող է, մինչև անգամ պարտաւոր է, այդ ահագին աշխատութեան մէջ եռանդուն գործակցութիւն ցոյց տալ իւր կրնոքը: Այդ կարող չէ կատարելապէս պարզել այն հարցը, թէ երբ և ինչ չափով են սկսում մանուկները զիտել իրենց շրջապատողներին: Որքան էլ չհպարտանայ երկտասարգ հայրն իւր առաջին դասակով, բայց և այնպէս չի կարող չզգալ, որ իւր անգրանկի լոյս աշխարհ գալովը նրա վերաբերմամբ Աստուծոյ և հասարակութեան առաջ ինքը մեծ պատասխանատուութիւն է ընդունում: Այս պատճառով բարեխիղճ հայրը պարտաւոր է, հենց ըսկած իւր առաջին դասակի ծնելու օրից, հետեւել իւր ամեն մի քայլին և ամեն կերպ աշխատել՝ լինել խելապէս այն, ինչի որ ինքը ցանկանում է երեւալ: Իսկ այդ այնքան էլ հեշտ չէ, որովհետեւ մեզ համար շատ դժուար է ձեռք վերցնել մեր մէջ, զուցէ մանուկ հասակում արդէն, արմատացած սովորութիւններից, իսկ մանուկը ուշի ուշով հետամուտ է լինում նմանուելու իւր հօր, որին սովորաբար տղամարդու յատուկ բոլոր առաքինութեանց և կատարելութեանց տիպար է համարում: Իրենց կեանքի սկզբնական տարիներում մանուկները միմիայն նմանուել կարող են մեծերին, ահա այդ է պատճառը, որ ամեն մի կոպիտ բռն, ամեն մի աչքի ընկնող բան իսկոյն նկատւում և վերաբարձրւում է նոցա կողմից: Համարեա միշտ մանկան սովորութիւններից կամ շարժումներից կարելի է լինում որոշել, թէ ինչ ընտանիքի դասակ է նա: Պատկած չկայ, որ այս բանն ևս բողոքանք օրէնք չեմ շինում և չեմ կարող չընդունել նոյնպէս, թէ հնարաւոր են դիպուածներ, երբ մանուկը շարահօգի և անզուսպ է լինում, մինչդեռ նորա հայրն ու մայրն երկուսն էլ համեստ ու քաղցրաբարոյ են եղել, թէ և այսպիսի օրինակների ևս ինքս անծամը երբեք չեմ հանդիպել: Յաճախ մենք լսում ենք այսպիսի դարձուածներ. «Ինչպիսի զգուշիկ անտանկի երեխայ է, սակայն չէ որ նորա մայրը մի շնորհալի կին է»: Բայց արդեօք մենք խելապէս ճանաչում ենք, թէ ինչպիսի կին է նորա մայրը տանը, ընտանիքի շրջանում: Աշխարհային կեանքի մէջ հրապուրիչ կանայք շատ կան, որոնք ընտանեկան շրջանում անտանկի են և խիստ քրթմրնջաւոր: Մինչև անգամ այն դէպքում, երբ մայրն ընտիր կին է, դեռ մնում մի այլ հարց, թէ ինչպիսի մարդ է հայրը և մտաւանդ, թէ ինչպէս են վարւում ծնողները թէ փոխադարձաբար միմեանց և թէ դասակների հետ:

Որքան աւելի է մեծանում մանուկը, այնքան աւելի և աւելի է սկսում հետեւել իւր հօրը: Սկզբներում նա աշխատում է նմանուել նրան անգիտակցաբար սակայն այդ անգիտակցական նմանողութեան հետեւալքն իսկ պէտք է լինի անկասկած, հաստատուն սովորութիւններ ձեռք բերելը: Յետոյ մանկան զիտողութիւններն աւելի ու աւելի գիտակցական կդառնան, Ամենափոքր մանուկն անգամ իրան տղամարդ ցոյց տալու անընկճելի ձգտումն ունի: Սովորաբար հայրը մանկան համար միակ տղամարդն է, որին նա մօտիկ կերպով ճանաչում է, հետեւապէս ևս, եթէ վատ և կոռուտեր ընտելութիւն ունի սա, եթէ օր, շատ կարեւոր գործ է համարում՝ արդեօք լաւ է պատրաստուած ճաշը թէ վատ, եթէ նա ետսեր է ու ծոյլ և չմտածելով կնոջ հանգստութեան ու յարմարութեանց մասին, ստիպում է նորան անդադար աշխատել՝ այն ժամանակ ընական է, որ մանուկն ևս կաշխատի օրինակ վերցնել նորանից և իւրացնել նորա վատ կողմերը: Հաստատ հաւատացած լինելով, որ այդ բոլոր յատկութիւնները, յատուկ են ամեն մի մարդու, Անկասկած ծայրահեղ օրինակ բերի ես, բայց փոխնում եմ, որ այդպիսիներ էլ քիչ չգտնուին: Իսկ որչափ ըզմամիտ աստիճաններ կան այս օրինակի և իրօք գաղափարական հօր մէջ (ևս ընդունում եմ հարկաւ որ գաղափարական հայր ևս երբեմն պատահել կարող է):

Սովորաբար երեխաները մայրերին անմիտ հարցեր են առաջարկում, որոնք, կանանց ժամանակակից անկատար կրթութեան պատճառաւ, յաճախ անլուծանելի են մնում: Այսպիսի դէպքերում թող մայրն ասէ իւր զուականներն, չէրր հայրիկը տուն գալ, այդ մասին նորան կհարցնենք: Գուցէ հայրը կարող կլինի լուծել նոցա զորդեցնող հարցը և այդպիսով զիտուն մարդու հեղինակութիւն ձեռք կրել: Իսկ ընդհակառակը, երբ նա անհրաժեշտ զիտութիւններից զուրկ լինելով անկարող կլինի պատասխանել նոցա հարցերին, այդպիսի դէպքերում նրան մնում է միայն խոստովանել իւր անկարող լինելը և խոստանալ շատ կարճ ժամանակուայ մէջ ուրիշներից տեղեկանալ և բաւականութիւն տալ նոցա հարցասիրութեանը:

Հատ հայրեր այնպէս են կարծում, թէ իւրեանց զուականները մինչև տասներկու կամ տասներեք տարեկան հասակը մօր և զայնականների հսկողութեան տակ պէտք է մեծանան: Իսկ այդ հասակից յետոյ արդէն հայրական հեղինակութիւնն է հանդէս դալիս և որոշում, թէ ո՞ր դպրոցը պէտք է տալ որդւոց: Այս վայրկեանից սկսած նրանք այլևս չեն խորհրդակցում իւրեանց կանանց հետ, ամենեկին չմտածելով, որ սորա հնարաւորութիւն ունին աւելի լաւ ճանաչելու մանկան ընտելութիւնը, քան թէ իրանք: Այսպիսի հայրերը շատ

անգամ որդուն մի որևէ դպրոց տալու հարցը իրանք են վճռում: առանց ինկատի ունենալու մանկան ցանկությունները կամ հակումները, չլարմարուելով այն կոչման, որ ընտրելու է նա ապագայում: Մինչդեռ մայրերը, լաւ ճանաչելով զաւակների թէ ընտելութիւնը, թէ ընդունակութիւնները, այդպիսի գէպքերում՝ իրենաց րախտը պէտք է լան: Շատ յաճախ պատահում է և այն, որ հայրը մինչև անգամ այն գէպքում, իրր որդին անկարող է լինում յարմարուել դպրոցի պահանջներին և տանջուում է դորանից, այնուամենայնիւ կատարելապէս գոհ է մնում իւր տաճուայ որդուամից, և հանգիստ կերպով հաւատացնում, որ Վանուկը շուտով կհաշտուի իւր վիճակի հետ և առաջուանից աւելի լաւ կլինի իրր մի քիչ էլ տանջէն: Եւ ո՞ր գիտէ, գուցէ ժամանակին մանուկը մի կերպ յարմարուի, գուցէ մինչև անգամ յառաջագիմութիւն էլ ցոյց տայ, բայց այդ փոփոխութիւնը յառաջ կգայ նրանում ոչ այն պատճառով, որ նորան տանջում են, այլ բոլորովին հակառակը. և եթէ նա, վերջապէս, յարմարուի էլ իւր դպրոցի տգունն, այդ ևս շատ ու երկար զրկանքներից յետոյ միայն տեղի կունենայ, որոնցից հեշտ կարելի էր նորան ապատել, եթէ նախ քան նորան դպրոց տալը ձեռքները խորհրդակցէին միմեանց հետ:

Նայ նմանապէս և մի այլ ըստ երևումի զատարի, լայց իսկապէս շատ կարևոր հանգամանք, որ աւելորդ չեմ համարում այստեղ յիշել. ես աչքի առջ ունիմ այն գարձուածները, որ գործ են ածում ծնողները մանկանց ներկայութեամբ նոցա յաճախած գպրոցի մասին խօսելիս: Հայրը որդուն մի որ և է գպրոց տալով՝ պարզ է որ մի տեսակ փտահու թիւն է ցոյց տալիս դէպի այնտեղի ուսուցիչները. այն ինչ շատ անգամ առանց կշռելու իր խօսքերով խիստ կծու արտայայտութիւններ է գործ դնում նոյա համար: Այդ օրինակի պատահում է ուսման վարձ վճարելու ժամանակը. «Սա ինչ խարերայութիւն է, մի ահագին գումար միայն գրքերի համար է հաշուած» հաւատացած եմ, որ իմ որդի Թովմասը երբէք այդքան գիրք ստացած չի լինի: Թովմաս միթէ դու այդչափ գրքեր ես ստացել, դառնալով հարցնում է հայրը մանկանը և առանց նրանից որ և է պատասխան ստանալու, մի անգամ ևս աչքի է առնում հաշիւը և ապա շարունակում. «Այստեղ մարմնամարդութեան համար մինչև անգամ վերագիր կայ. ինչպէս երևում է ձեր տեսուչը գիտէ հիանալի կերպով իւր հաշիւը տեղը բերել: Սա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ուղղակի ջիւղբութիւն: Աւ այսպէս շարունակում է մինչև հաշտի վերջնական ստուգութիւնը, իսկ մանուկը ստիպւում է կամ հօրը իրեն կռուտարար ժխտ ծանաչել, և կամ իր տես

Հին կառարեալ խաբերայ. հարցնում ենք, կարո՞ղ
է արդեօք ոգտակար լինել այս վարժուները:

Կանգ առնենք մի այլ հանգամանքի վերայ, Անշուշտ մեզանից իւրաքանչիւրը գիտէ, թէ ո՞րքան վտանգաւոր է մանկան չափից դուրս շատ փող տալը, բայց եթէ շատ շնչին է տուածներս՝ ճիշդ է, գոյցէ ախրան վտանգաւոր չլինի, սակայն անգթութիւն կլինի, Փոքրիկ երեխայի համար մի որ և է ստորագրութեան մէջ մասնակցութիւն չունենալը և կամ զուրկ լինելը փողի մի այնպիսի գումարից, որ կարողանար բոլորովին անմեղ կերպով պատուել, հիւրասիրել ընկերոջ որ և է մի բանով՝ այդ արդէն անտանելի տանջանք է, Ես կարծում եմ, որ խնչացութիւն կլինի մի որոշ գումար նշանակել մանկան համար, որ նա միշտ իր մօտ պահէ, և ապա խորհուրդ տալ, որ խնայող լինի և անտեղի ծախսեր չանէ:

Գպրոցից դուրս գալուց յետոյ, տղայի հա-
մար անհրաժեշտ է մի որևէ պաշտօն ընտրել՝ այս-
տեղ ևս կարծում եմ, ծնողները, յաճախ արգելք
են դառնում իւրեանց զաւակների բազմաբուռ-
ութեանը, հասակը առնելուց յետոյ ընդունակ են
մենք, յաճախ ահագին նշանակութիւն տալու փողին
կամ հասարակական դիրքին։ Արիւսասարդ մարդիկ
առ հասարակ այդպիսի հակումն շատ քիչ են ու-
նենում։ Զմարիտ է, կեանքի յարմարութիւններ նո-
քա ևս սիրում են, բայց երբէք առանձին ուշա-
գրութիւն չեն գարձնում չրջապատող պայմանների
վերայ։ Նորա հեշտութեամբ կարող են տանել ամե-
նայն տեսակ անյարմարութիւններ և սիրով հաշտ-
ւում են արն բաղմամբ ևս զրկանքների հետ, որ
պիտի իւրեանց նպատակը տանող ճանապարհի վի-
րայ հանդիպեն։ Եթէ մանուկն իր համար մի որ
և է դուզմունք ընտրելու փճական և յամա-
ցանկութիւն է յայտնում՝ ևս հաւատացած եմ որ
հօր կողմից աւելի խոհանութիւն կլինի յետ դնել
իւր սեփական ցանկութիւնները և խորհուրդները,
որչափ ևս այդ նորա համար ծանր լինի, ընդհակա-
ռակն, կան երեխաներ, որոնք ոչ մի առանձին
ձգտում չեն ցոյց տալիս որևէ գործի համար և
աւելի կամ պակաս չափով անտարբեր են դէպի ա-
մէն տեսակ աշխատանք։ Այդ դէպքում գպրոցից
դուրս գալուն պէս չպետք է լնդլ տալ տղային որ
պարապ մնայ, այլ ստիպել պետք է իսկոյն մի որ-
ևէ գործի ձեռք դարկելու։ Եթէ այդ գործը ան-
հաճոյ է նորան, այն ժամանակ նա ինքն ազամայից
ստիպուած կլինի ուշքի դալ և ընտրել մի այնպիսի
գործ, որն աւելի իր սրտի ուղածն է։ Եթէ երի-
տասարդն անգործ, պարապ մնայ, նա կձանձրանայ,
իսկ այդ նրա համար սաստիկ վնասակար է։ Այն
ընտանիքները, որոնք հնարաւորութիւն ունին տե-
ղաւորելու երիտասարդին մի որևէ փակ բարձրա-
դոյն գպրոցական հաստատութեան մէջ, կարող են

այդ ծանաղարհով միայն ազատել նրան իր կեանքի այդ վտանգաւոր շրջանի շատ տեսակ փորձանքներից: Այս հասակումն հօր ազդեցութիւնն աւելի անհրաժեշտ էր քան առաջ. բայց գուցէ այստեղ արգէն ոչ այնքան նորա անմիջական ազդեցութիւնըն է ներգործութիւնն ունենում, որքան այն, որ ունէր նա իւր որդու վերայ նախորդ մանկական շրջանում. երբ վերջինիս բնաւորութիւնը թէև կամաց, բայց լուրջ կերպով մշակուած էր և կազմակերպուած անընդհատ՝ ամենալաւ և ազնիւ յատկութիւնների հետ շփուելով: Ինչպիսի ուրախութիւն է հօր համար և ինչպէս նա կհպարտանայ, երբ դնելով որդու յառաջագիմական քայլերը, կրտսենէ՝ որ իւր սեփական բնաւորութեան մէջ և դաժ քարութեան, աշխուժեան սաղմերը դարգացել և մեծացել են որդու սրտում և նոցա արգիւնքն է երիտասարդի աշխիւ և մաքուր կեանքը: Ես հաւատացած եմ, որ մեր բոլոր յատկութիւնները և սովորութիւնները՝ ժառանգաբար անցնելով մեր զաւակներին և մեզ հետ սննդած մշտական յարաբերութեան և անդադրաւոր նմանողութեան շնորհիւ նոցա մէջ հաստատուելով՝ անհամաձայնաբար աւելի աչքի ընկնող կերպով են հանդէս գալիս, քան մեր սեփական սովորութիւններն ու յատկութիւնները: Այնպէս որ մեր զաւակներին ժառանգութիւն թողնելու արնպիսի բան, որի համար ապագայում նոքա զոհ կլինեն: Այնպէս դարձնելը մեր տունը, որ կարողանանք նորա մէջ հաստատել և պահպանել զգուշութեամբ բարին և լաւը, իսկ չարը՝ դուրս վանել:

Թարգմ. Восточнаго Востока ия ամսաբերի 1898 փետրուար դրից:

Դ. Ղ.

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵՂՆԵՐԸ

Մ. ԽՈՐԵՆԱՅՈՒ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ.

(ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՆ ՈՒՍՈՒԱԾՔ)

(Եարունակութիւն) *

Բ.

ՄԻ ՔԱՆԻ ԲԱՌԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԽՈՐԵՆԱՅՈՒ ՄԷՋ.

(Բան՝ քանը:—Նրդ քանիցն:—Նրդարանք քանաւորը:—Բանք նրդոցն.—Ի քանսն՝ որ զնրմանէ:—Բան ի նմանէ):

Մի քանի բառ քստ քմահաճոյս բացարեւով էմին և ապա ուրիշների հետ և պ.

Խալաթեան (սառ ի հարկէ, որպէս զի յետոյ հերքէ և Խորենացու կեղծիքը ցոյց տայ), կամ Ժողովրդական ու պատմական երգեր են ուղում տեսնել այնտեղ, որ Խորենացին այդ չէ ասում, կամ «վէպի» ընդարձակութիւնն ու ամբողջութիւնը, կամ թէ, ընդհակառակն, «վէպի» արուեստականութիւնը ցոյց տալ:

Այդպիսի բառերից է քան(ք), որ մի քանի նշանակութիւն ունի. նախ իբրեւ իմաստ, իսկ ք, քանակամասնութիւն, որի օրինակներ կարելի է գտնել Ա. զրքի ա. գլխի մէջ հենց. «վասն բանին... մէք պատկեր Աստուծոյ» և ին. ապա իբրեւ լեզու, օրինակ. «յեզուլ ի յոյն բան» (Ա. բ.), որ և նոյն գլխի մէջ «ի յոյն լեզու փոխարկելի փոխել» և այնուհետեւ իբրեւ խօսք, գրաւոր թէ բերանացի, այլ և ընդարձակ առմամբ ասելիք, ասած քան, որեւէ պատմութեամբ, պատմութիւն: Մեզ համար կարեւորն այս վերջին իմաստով գործածութիւնն է, որը շատ սովորական է Խորենացու մէջ. «Եղապա մերոյս յիսկզբանն յայսմ քանիցս» (=խօսք, պատմութիւն): «Հարուստք և իշխանք աշխարհիս Հայոց ոչ... հրամայեցին կարգել զյիշատակս քանից» (Ա. ա. Ժգ.): «Եղապիսիս պատկանաւոր դնիլ յարձանագրութիւնս քանից»: «Զվասն նոցա կշտամբութեան յարմարել զքանս» (Ա. գ.) (խօսքեր): «Երաժս քանից»: «Ոչ բանի ինչ աստուածայնոյ եղելոյ» (Ա. դ.): «Աստուածայինքն ի ծոհ գայցեն պատմութիւնք քանից» (Ա. գ.): «Զոյգ հոգեորացն բարբառին քանից» (Ա. գ.): «Ըստ աստուածային քանից» (Ա. ե.), որ և (Դ. գ.) «Որպէս յաստուածայինսն գտանեմք աստեղալ պատմութիւնս»... Այլում տեղոյ և ժամանակի թողեալ, հատուցութեամբ աստանօր քանս» (Ա. գ.): «Սակաւ ինչ (Ա. գ. զ. Ժգ) անցանել քանիս»:

Նկատենք, որ հատուցութեամբ աստանօր զքանս չէ նշանակում «կտրենք այստեղ խօսքը» ինչպէս թարգմանել է հ. Սատեփանէ, այլ «մեր խօսքը, ասելիքը ասենք»: Արդարեւ հատուցանել կայ մատենագիրների մէջ հատանել, բայի իմաստով գործածուած, բայց հատուցանել բան նշանակում է «խօսք ասել» (Հմմտ. Նոր Բառգ. Հայկ. լեզուի): Հմմտ. նոյն գլխի մէջ. «Զորոյ զպատմանն յետոյ

* Տես. Արարատ 1899 թ. համար Ա. եր. 30: